

ÂŞIK DERTLİ DİVANİ'DE TASAVVUFİ TEMA*

Mystical Theme in Âşık Dertli Divani

Cem ERDEM**

Öz

Âşıklık geleneği günümüzde İslamiyet sonrası kazandığı yeni kimlikle dikkate değer bir alanı ifade etmektedir. Bu geleneğin icracısı olan âşıklar, Alevi ve Bektaşiler için bireysel ve sosyal hayatın düzenlenmesinde önemli dinsel bilgi ve uygulamaları aktaracak şekilde görevler üstlenmişlerdir. Bu bağlamda ele aldıkları konular ve buldukları konum; toplumu, inancı ve geleneği tanımlamada anahtar roldedir. Âşık, içinde bulunduğu toplumun tercümanıdır. İçinde yaşadığı kültürün taşıyıcısı, temsilcisidir. Alevi ve Bektaşî geleneği içerisinde âşıklar, inanç sisteminin temel unsurlarından birisi haline dönüşmüşlerdir. Öyle ki kullandıkları enstrümanı, gelenek içerisinde “Telli Kur’an” olarak adlandırmışlardır. Çağımızda âşıklık geleneğini devam ettiren önemli isimlerden biri de Dertli Divani’dir. Dertli Divani, 21. yüzyılda Alevi ve Bektaşî geleneği içerisinde âşıklık geleneğinin ve cem ayinlerindeki dedelik kurumunun icracısı ve üyesi olması dolayısıyla önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmanın amacı; Âşık Dertli Divani’nin şiirlerinde tasavvuf anlayışı ve buna ait unsurları tespit etmektir. Araştırmanın verileri doküman incelemesi yöntemiyle toplanmış; elde edilen veriler içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. Çalışmaya ait veriler Âşık Dertli Divani’ye ait 52 şiirden elde edilmiştir. Araştırma sonucunda Âşık Dertli Divani’nin tasavvuf terminolojisini zengin bir biçimde şiirlerinde kullandığı tespit edilmiştir. Şiirlerinde tasavvufta önemli bir yere sahip olan “Nūr-u Muhammediyye” anlayışının yansımaları görülmektedir. Alevilikte, Allah’tan ilk tecelli eden şeyin Muhammed-Ali’nin nuru olduğu düşüncesinden hareketle şiirlerde Allah, Hz Muhammed ve Hz. Ali birlikte yer almıştır. Bu düşünüş biçimi Dertli Divani’nin şiirlerinde Alevi ve Bektaşî inanç motifleriyle şekillenmiştir. Dertli Divani’nin şiirlerinde Hz Ali, Ehlibeyt, Hz. Hüseyin ve On iki imam sevgisi, derin bir inançsal bağlılıkla ele alınmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Âşık, Dertli Divani, Alevi ve Bektaşî, Sufizm, Müzik.

Abstract

The tradition of *âşık* (singer-poet) represents a remarkable area with the new identity it has gained after Islam. *Âşıks*, who are the practitioners of this tradition, undertook tasks in order to convey important religious knowledge and practices in the regulation of individual and social life for Alawis and Bektashis. The issues they deal with play a key role in defining society, belief, and tradition. *Âşık* is the translator of the society he/she lives in. It is the carrier and representative of the culture in which it lives. In the Alawi-Bektashi tradition, the *âşıks* have become one of the basic elements of the belief system. So much so that they named the instrument they used as “Stringed Quran” in tradition. One of the important names that continue the tradition of *âşık* in our age is Dertli Divani. Dertli Divani has an important place in the Alawi-Bektashi tradition in the 21st century, as being part of the *âşık* tradition and leader of religious rituals. The aim of this study is to determine the understanding of sufism and the related elements in the poems of Dertli Divani. The data of the research were collected by document analysis method. The data obtained were analysed using content analysis. The data of the study were obtained from 52 poems of Dertli Divani. As a result of the research, it was determined that Dertli Divani used the Sufism terminology in his poems in a rich way. The reflection of the understanding of *Nūr al-Muhammediyya* (the light of Muhammad), which has an important

* Geliş Tarihi: 06.08.2020, Kabul Tarihi: 01.11.2020. DOI: 10.34189/hbv.96.015

** Doç. Dr. Adam Mickiewicz University, Doğu Bilimleri Enstitüsü, Türkoloji Bölümü, Poznan/Polonya. cemerdem@gmail.com, ORCID NO: 0000-0002-1482-7901.

place in Sufism, is seen in his poems. Based on the idea that the first thing manifested from Allah is the light of Muhammad-Ali, Allah, Prophet Muhammad and Ali have been together. This way of thinking is shaped by Alawi-Bektashi belief motifs in Dertli Divani's poems. In the poems of the distressed Dertli Divani, Ali, *Ahl al-bayt* (the holy family of the Prophet Muhammad), Husayn and the twelve imams are considered with a deep religious devotion.

Keywords: *Âşık*, Dertli Divani, Alawi and Bektashi, Sufism, Music.

1. Giriş

Âşık edebiyatı, İslam öncesi dönemlerden günümüze kadar devam edegelen halk edebiyatı kollarından biridir. İslami dönem içerisindeki tekâmülü XV. yüzyılda oluşmaya başlayıp XVII. yüzyılda tamamlanan Âşık Edebiyatı, Türklerin Müslüman olmadan önceki toplumsal hayatında gerek devlet kademesinde gerekse halk nezdinde oldukça önemli bir yere sahip olan Ozan-Baksı geleneğine dayanmaktadır (Aça, 2013: 240; Günay, 2005: 35-42). Temeli İslam öncesi dönemlere dayanan bu edebi gelenek, farklı Türk boylarında çeşitli ad, görev ve hususiyetlerle devam edegelmiştir. Örneğin Oğuzların ozan dediği bu halk şairleri naib ve şair idiler. Tonguzlar arasında bu şairlerin şaman; Kırgızlarda baksı/bahşı; Yakutlar arasında oyun; Altay Türklerinde kam olarak adlandırıldığı görülmektedir (Özarlan, 2016: 168). İslamiyet öncesinde sihirbaz, rakkas, musikişinas, hekim, şair gibi çeşitli vasıfları kendilerinde toplayan bu kişiler halk arasında önem taşımaktaydılar (Köprülü, 2004: 7). Ozan-baksı geleneğinin devamı niteliğinde olan âşıklık geleneği eski tarihî işlevlerini kaybetse de günümüzde Türk topluluklarında farklı vasıflarla geleneği sürdürmektedir.

Âşık edebiyatı İslam dininin kabulü, Anadolu'nun fethiyle birlikte yerleşik hayata geçiş, XII. yüzyıldan sonra tarikatların teşekkül etmesi ve tasavvufi düşüncenin bu tarikatlar vasıtasıyla yaygınlaşması gibi faktörlerin etkisiyle yaşanan tarihî ve toplumsal değişimler neticesinde yerini âşıklık geleneğine bırakmıştır. Böylece ozanın yerini âşık, Ozan-Baksı geleneğinin yerini ise âşıklık geleneği ve âşık edebiyatı almıştır (Günay, 2005: 101).

Köprülü, âşığı şair tertip eden ve onları saz eşliğinde söyleyen şair olarak tarif eder ve bu şairleri ifade etmek üzere "saz şairi" ifadesini kullanır (2004: 27). Toplum içerisindeki görevleri bakımından âşık, dinleyicisine temizlik, doğruluk, mertlik, büyüklere saygı, küçüklere sevgi, düşkünlere, kimsesizlere yardım, misafirperverlik, bilgi ve kültürün önemi, örf, adet ve geleneklere saygı, yurt ve millet sevgisi ve çeşitli fazilet duygusu aşılayan, düşman karşısında birleşmenin ve yurt savunmasının önemi konularında halkı uyanık olmaya sevk etme (Kantarı, 1977: 13) gibi görevler üstlenir. İnançsal boyutta âşık denildiğinde, ilahî kaynaktan beslendikleri telakkisiyle "Hak âşığı" olarak kabul edilen bir tipoloji ortaya çıkmaktadır (Köprülü, 2004: 24-29). Bu bağlamda saz şairlerini "âşık" olarak adlandıran Boratav da rüyada bâde içerek sanatçı kişiliği kazandıklarına inanılan âşıkların "bâdeli âşık" veya "Hak âşığı" olarak isimlendirildiğine dikkat çeker (Boratav, 1969: 20).

Ozan-Baksı geleneğinin tarihi süreç ve şartlar içerisinde değişip dönüşmesiyle oluşan âşık tarzı şiir geleneği temelde biri mahallileşme diğeri de manevileşme olmak üzere iki temayül neticesinde ortaya çıkmıştır (Köprülü, 2012: 189-206). Manevileşme temayülünün etkisiyle gerek rüyâ, bâde gibi gelenek unsurları içerisinde gerekse şiirlerin muhtevâsında dinî ve tasavvufi motifler yer alması, zamanla bu motiflerin âşık tarzı şiir geleneğinin vazgeçilmez birer unsuru olmasını sağlamıştır. Rüyâ motifinde pîrlerin/erenlerin yer alması, pîr elinden bâde içenlerin kendilerini Hak âşığı olarak ifade etmeleri, mahlaslarının genellikle rüyâda pîrler tarafından tasavvufi anlam boyutu da içeren kelimelerden seçilerek verilmesi, sazın sesinin “Hû” sesi olarak telakkî edilmesi âşıklık geleneğinin gelenek unsurlarında ortaya çıkan mânevileşme unsurları olarak kabul edilebilir (Karadayı, 2017:46).

Manevileşme temayülünün kendisini hissettirdiği alanlardan birisi de Alevi ve Bektaşî şairleri ve edebiyatıdır. Alevi ve Bektaşî geleneği içerisinde âşıklar, dîni yapının temel unsurlarından birisi haline dönüşmüşlerdir. Öyle ki kullandıkları müzik aletini, gelenek içerisinde “Telli Kur’an” olarak adlandırılmıştır. Kur’an’ın hali hazırda gizli bilgileri içerdiği ve bunların ancak bilgi sahibi olanlar tarafından anlatılabileceği düşüncesi, Alevi ve Bektaşî âşıklar için bir dinsel alanı oluşturmuştur. Bu konuyu Yıldırım şu şekilde ifade etmektedir: “Vahiyden sonra din bilgisine nasıl ulaşılacağı sorusuna Hz Muhammed’in halefleri iki ana cevap ürettiler. Bir grup Hz. Peygamberin vefatıyla beraber ilahi bilgi akışının artık kesildiğine gerek olan her şeyin Kitap içinde kaydedildiğine, dolayısıyla bundan sonra dîni bilgi üretme adına yapılabilecek tek şeyin Kitabı yorumlamak olduğuna kanaat getirdiler. Bu anlayış kısa sürede sayısal çoğunluğu ve siyasal iktidarı ele geçirdiğinden Ehlisünnet ve’l cemaat adını aldı. Diğer bir anlayış ise kutsal olanla irtibatın kesilmediğini aksine velayet ve imamet formunda devam ettiğini, kitapla şeriatın temelleri atılmış olsa da onun gerçek anlamının ancak sahip oldukları özel bilgi ile imamların nüfuz edebileceğini iddia ediyordu. Bu İmamlar Hz. Ali ile başladığından bu gruba Şi’atü’l-Ali dendi. İşte Aleviler doktrin bakımından bu ikinci ekole dâhildirler” (2018: 54). Kutsal olanla irtibat alevi inancında âşıklar ve icra ettikleri deyişler ile dedelerin aktarımları vesilesiyle devam ettiği inancı, üretilen edebi ürünleri ve bu ürünlerin icrasındaki müzik aletinin de bir şekilde kutsiyet kazanmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda Alevi ve Bektaşî âşıkların şiirlerde kutsalla olan ilahi bağın birikimini aktarma görevi, didaktizmi beraberinde getirmiştir.

Cem ayınındeki icraları ve sosyal yaşamı düzenleyecek nitelikteki didaktik şiirleriyle Alevi ve Bektaşî geleneği içerisindeki âşıklar, geleneğin en temel aktarıcılarıdır. Bu yüzyılda âşıklık geleneği; Mahzuni Şerif, Hüseyin Çırakman, Feyzullah Çınar, Şekip Şahadoğru, Yoksul Derviş gibi pek çok icracı ile devam edelmektedir. Bu gelenek içerisinde yetişmiş önemli isimlerden biri de Dertli Divani’dır.

Fotoğraf 1: Aşık Dertli Divani Albümleri

Asıl ismi Veli Aykut olan Dertli Divani; cemlerde on iki hizmetten biri olan “zakirlik” hizmetini yürütmesinden dolayı 2010 yılında Birleşmiş Milletler’in kültür kuruluşu olan UNESCO tarafından “Yaşayan İnsan Hazinesi” olarak ilan edilmiştir. Dertli Divani 21. yüzyılda Alevi ve Bektaşî geleneği içerisinde zakirlik görevi yanında cem ayinlerindeki dedelik hizmetini de yürütmesi bakımından da önemli bir yere sahiptir. Dertli Divani’nin Alevi ve Bektaşî kültürünü işleyişi ve yorumlayışı bu yüzyılda Alevi ve Bektaşî inanç sistemine dair önemli ipuçlarını barındırmaktadır.

2. Yöntem

Bu bölümde çalışmanın amacı, araştırma modeli, çalışma grubu ve özellikleri, verilerin toplanması, analizi ve sınırlılıklara yer verilmiştir.

Bu çalışmanın amacı; Âşık Dertli Divani’nin şiirlerinde tasavvuf anlayışı ve buna ait unsurları tespit etmektir. Araştırmanın verileri doküman incelemesi yöntemiyle toplanmış elde edilen veriler içerik analizi tekniği kullanılarak çözümlenmiştir. Doküman incelemesi araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar ve orijinal kaynaklara ulaşmak önemli kabul edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 187). Verilerin değerlendirilmesinde içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizi sözel, yazılı ve diğer materyallerin nesnel ve sistematik bir şekilde incelenmesine olanak tanıyan bilimsel bir yaklaşımdır (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 22). Cohen, Manion ve Morrison (2007: 275)’a göre içerik analizi, eldeki yazılı bilgilerin düzenlenmesi, içerdikleri mesajların özetlenmesi ve metinlerden teorik sonuçlar çıkarılmasından oluşan bir araştırma tekniği olarak tanımlanmaktadır. Araştırmaya esas veriler Erdem (2006) tarafından hazırlanan çalışmadan elde edilmiştir. Bu çalışma, Âşık Dertli Divani’ye ait şiirleri geniş bir biçimde ihtiva etmesi dolayısıyla tercih edilmiştir. Çalışmaya esas veriler Âşık Dertli Divani’ye ait 52 şiir yoluyla sağlanmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde Âşık Dertli Divani'nin şiirlerinde yer alan konular tematik olarak sınıflandırılarak incelenmiştir.

3.1. Tasavvuf ve Vahdet-i Vücut Anlayışı

Tasavvuf ve Vahdet-i Vücut anlayışı Alevi ve Bektaşî inancının temel unsurlarından biridir (Erdem ve Demir, 2010:460). Özellikle Tanrı anlayışındaki bu farklı ve kapsayıcı bakış açısı yaşamı da doğrudan etkilemektedir. İnanıcının bu felsefe ile Âşık Dertli Divani, tasavvufu ve bir âşığın nasıl olması gerektiğini şu şekilde anlatmaktadır: “Tasavvufta insan-ı kâmil olmanın yolu dört kapı kırk makamdan geçer. Mevlevilikte de Bektaşîlikte de bu böyledir. Dört kapı: birincisi: şeriat, ikincisi: tarikat üçüncüsü: marifet; dördüncüsü: hakikattir. Mevlevilikte ise marifet ile hakikat yer değiştirmiştir. Şeriat olgunlaşmamış insanların kendilerini kontrol edebilmelerini sağlar. Tarik yol demektir. Kişinin kendi hür iradesiyle yola girmesidir. O yolu bilen kişiye bağlanmalıdır. Marifet hem Tanrısal hem de evrensel sırlara vakıf olmaktır. Kişinin kendisini bilmesiyle başlar. İlk makamı edep son makamı ariftir. Hakikat 'in ise ilk makamı tevazu son makamı fenafillah'tır. Varlık içinde eriyip yok olma. Tasavvuf terminolojisinde “vahdet-i vücut” da denir. Hak ile Hak olma Hallac-ı Mansur'un ve Seyyid Nesimi'nin 'Ene'l Hak' dediği makamdır” (Erdem, 2006: 15). Âşık Dertli Divani'nin vahdet-i vücut ve fenafillah vurgulu ifadeleri şiirlerinde sıkça kullandığı görülmektedir.

Gel Didara Müşerref ol

Ağyarı kaldır aradan

Ara kendinde Hakkı bul

Boş gitmeyesin dünyadan (Erdem, 2006: 27).

Vahdet-i vücut anlayışında âlemin Allah'ın kemalinin bir tür aynası olduğu, bu bakımdan kendisini bilen (kendi aynasında) Hakk'ı bulacağı vurgulanmıştır. Bu bağlamda mâsiva'yı bilmek Allah'ı bilmek ve tanımaktır. Âşığa göre her nesnede Allah'tan bir işaret görmek gerekir. Bu işaretleri görenler gerçek sırta vakıf olmuşlardır. Bu merteye, insan-ı kâmil olma mertebesidir.

Tamu uçmak iki cihan

İncil, Tevrat, Zebur, Kur'an

Bunlar hep sendedir inan

Daha ne istersin Mevla'dan (Erdem, 2006: 28).

Dertli Divani, âşık kavramını şu şekilde ele almaktadır. “Her sazı eline alıp çalan sözleri kafiyeleri birbirine uyarlayan söyleyen âşık olamaz. Bu makamları bilmeyen âşık ozan olamaz. Dört kapı, kırk makamın sırrına eren hayatına söylediklerini yaşamına yansıtılabilen kısacası; eline beline diline sahip aşına işine eşine sadık olan

ve kendi çağını analiz edebilen geçmişî özümleyebilen yazmış olduklarıyla kendinden 1000 yıl sonra dahi kendinden söz ettirebilen kimse âşıktır. Her yüzyılda parmak sayısı kadar gelir gider. Edip Harabi, Seyyid Nesimi, Şah Hatayi, Kul Himmet, Sadık, Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Kul Hüseyin, Virani, Yemini bunlardan birkaçı” (Erdem, 2006: 14). Bu noktada, âşık kendisini hakiki âşık olarak değerlendirmektedir. Yukarıda bahsetmiş olduğu tasavvufî terminolojiye ait kavramlara şiirlerinde sıkça yer vermektedir.

Dertli Divani’ye derdi figanlar

Dert ehli olanlar halimden anlar

Daha neyi söyleyeyim ey canlar

Sır ehli, sır olan ihvana düştüm (Erdem, 2006: 31).

“Şeriat ve tasavvuf, ümmet çağı edebiyatının iki temelidir. Şeriat, Tanrı’nın kelamıyla Peygamber’in hadisine dayanır. Şeriatin bu esaslara göre koyduğu hükümlere inanıp uyanlara ‘ehl-i sünnet’ denir. Tasavvuf ise, bütün tarikatların esasları olan bir felsefe sistemidir. Bu felsefedeki inancı benimseyenler de “ehl-i tasavvuf” adını alırlar. Gerçek ve “bâtıl” bütün mezhepler ve tarikatlar, bu felsefenin geniş yorumlara elverişli olan derinliğine sığınmışlardır. “Ehl-i sünnet”in, varlığı “yaratıcı” ve “yaratılan” diye ikiye ayırmasına karşılık, “ehl-i tasavvuf”, varlığı bir bütün olarak görür. Bu tek varlık, Tanrı’nın varlığıdır. Tabiatta gördüğümüz varlıklar, Tanrı’nın birer tecellisinden başka bir şey değildir. Hepsi de Tanrı’nın varlığıyla vardır. Bu inançla ikilik ortadan kalkmış, yaratıcı ile yaratılan birleşmiş olur. Bunun içindir ki, “kâmil insan” Tanrı’nın dışındaki her şeyden yüz çevirip aslına kavuşmak, onun varlığında yok olmak ister. Bu ülkü ele her cefaya katlanır. İşte tasavvuf inancının esasları budur.” (Levend, 1984: 34). Âşık, tüm kâinatı tasavvuf öğretisinin Hakkın bir parçası olarak görmektedir. İnsan yaratılanların en şerefli olanı olarak cemalinden cemal bulmuştur.

Güftümü güşüne mengüş eyleyegör ey ihvan

Ağyâre meyil edenin arzusu yar olamaz

Cemalinden cemal vermiş sana hazreti süphan

Na Hak’taysa gözün çün gördüğün didar olamaz (Erdem, 2006: 22).

Âşık Dertli Divani etrafındaki her nesnede ilahi yaratılış ile yorumlamaya anlamaya çalışmak gerektiğini belirtmektedir. Bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir: “Evreni sadece duyularımızın bize izin verebildiği ölçüde algılayabiliyoruz. Daha fazla duyumuz olsa dünyayı daha iyi algılayabiliriz. İşte kâmil insan dünyayı sadece beş duyu organıyla algılayan değil, çevresindeki ilahi yaratılış her yönüyle algılamaya çalışandır. Gören insan ile görmeyen insan arasındaki fark ne ise kâmil insan ile cahil insan arasındaki fark da budur. Madde âlemi ile manevi âlem arasındaki fark da buna benzemektedir” (Erdem, 2010: 215). Âşık, şiirlerinde Alevi Bektaşî inancı doğrultusunda kâmil insanı ortaya koymaktadır.

Âdem'de Hak'kı bulmuşam

Bahr-i ummana dalmışam

Vahdet-i ahed olmuşam

Sanma ki Âdem'den yâdem (Erdem, 2006: 50).

Dertli Divani'deki Tanrı algısı, âlemin görüntü ve hayalden ibaret olduğunu, aslında Allah'tan başka hiçbir şeyin bulunmadığını, kendini bilen Hakk'ı bileceği Virani ve Nesimi'nin şiirlerinde de aşağıdaki şekilde yer almaktadır.

“İş bu fena bir hayal/ Eylemesin sana al, Hiç gayrı yok bizeval / La ilahe illallah”
Virani (Bayrı, 1959: 54).

Özünü kim ki bildi buldu Hakk'ı/ Özünü bilmeyenler oldu Şaki” Seyyid Nesimi
(Ayan, 1990: 289).

Dünya nimetlerinden el çekerek kendini Allah'ın birliğinde yok etmeye talip bir kimse olarak “Neyleriz atlas libayı / Bize aba hırka gerek (Erdem 2006: 17)” dünyaya sırt çevirdiğini pek çok dizede belirtmektedir. Âşık Dertli Divani'ye göre hakiki âşıklar ve Hakk'a verdiği söze sadık olanlar Allah'ın birliğinde yok olurlar. Hakk'a kurban olmanın önemli isimlerinden birisi Hallac-ı Mansur'dur. Mansur'un asılmasıyla gerçekleşen tevhit Dertli Divani'nin şiirlerinde sıklıkla işlenmektedir.

Fazlullah'tan dersin alan özünü تنها kıldı

Âşık-ı Sadık olanlar tevhid-i Hakk'a daldı

Bir dilbere meyleyledim aklımı baştan aldı

Sert esen bin bir bad ile Mansur-u dar olamaz (Erdem, 2006: 22).

Âşığa göre her nesnede Allah'tan bir işaret görmek marifettir. Bu işaretleri görenler, gerçek sırta vakıf olmuşlardır.

Her nesnede Hak eseri

Gören canlara aşk olsun

Dost yoluna canı seri

Veren canlara aşk olsun (Erdem, 2006: 19).

Âşıkların dervişlik görevi kazanmalarını sağlayan bazı hususiyetler vardır. Bu hususiyetlerden birisi tasavvuftaki marifet anlayışı gereğince kendilerini arif olarak görmeleri ve bu edayla şiir terennüm etmeleridir (Köprülü, 2012: 191). Âşığın şiirlerinde özellikle mahlas bölümlerinde bu dervişlik görevini tespit edebilmekteyiz.

Dertli Divani yakudum

Levh-i mahfuz²dan okudum

Aba hırka şal dokudum

Meğer bu işte üstadem (Erdem, 2006: 50).

Ariflerin temel düşüncelerinden biri, marifet içeren kelimelerin cahil ile paylaşılmaması gereğidir. Göze çarpan didaktizm âşığın kendine yaptığı nasihat üzerinden gerçekleşmektedir.

Gel Dertli Divanı fehm et arını

Her can bilir zararını karını

Sende mevcut ise Hakk'ın sırrını

Sakın ol cahile izhar eyleme (Erdem, 2006: 20).

Heidegger için “hiç”in varlıktan ayrı bir şey olmadığı aşıkârdır. Varlığın “karşı kavramı”dır o. Ama daha ziyade varlığın özüne aittir. Gerçekten, ‘Hiç’, bizzat Varlık’la aynıdır: Varlıkların Varlığında, Hiç’in olumsuzlanması vaki olur. [...] hiç bir zaman ve hiç bir yerde bir varlık olamayan, kendisini bütün varlıklardan farklılaştıran olarak açığa çıkarır ki buna varlık deriz[...] Varlık olan bu ‘hiç’ olmadan, her varlık varlıksızlığa düşecektir; çünkü “bir varlık hiçbir zaman Varlık’sız değildir.” (Demirhan, 2004: 192-194). Hallac-ı Mansur’un hakikat bilgilerini çekinmeden paylaşması onun anlaşılmasına ve tenkit edilmesine, katledilmesine neden olmuştur. Âşık Dertli Divanı Hallac-ı Mansur ve düşünce sistemine şiirlerinde yer vermiştir.

Nasip Hak’tan helal kazanç kar eyle

Bab-ı muhannete yetmeden evvel

Enel Hak Mansur ol özün dar eyle

Siğva’yı İblis’te olmadan evvel (Erdem, 2006: 28).

Dört kapı kırk makam sende beyandır

Her kulun ahvali Hakk’a ayandır

Daha bundan büyük nimet mi vardır

Şükreyle gelmişsin cihana gönül (Erdem, 2006: 33).

Âşık şiirlerinde pek çok yerde ayetlere telmihte bulunmakta ve düşüncelerini ayet ve hadislerle desteklemektedir. Kur’an’da pek çok ayette geçen ‘sözlerinde durmayanlar’ ifadesi şiirde yer bulmaktadır.

Bir sevda sadeye uğradı yolum

Nakz-ı ahd³ olana Hak der mi kulum

Dört tekmin etraflı hakikat hâlin

Pâk edip sırrına eren oldu mu (Erdem, 2006: 34).

3.2. Hz. Muhammed ve Hz. Ali Sevgisi

Alevi ve Bektaşî geleneği içinde sıkça rastlanan motiflerden biri, Alevilerin için sır hükmünde olan ve çoğu kere sembollerle dile getirilen “Ali sırrı”dır. Tasavvufta önemli bir yere haiz olan “Nur-u Muhammediyye” anlayışının Alevîlik içinde anlam kazanan biçimidir. Bu anlayış, Allah’ın ilk yarattığı şeyin ne olduğu hususuyla ilgilidir. Allah’tan ilk tecelli eden şey, Muhammed-Ali’nin nûrudur. Alevîler, Kur’an’da geçen “nûr” ve “kandil” ifadelerinden hareketle Nûr-u Muhammedî’nin bir elmanın iki yarısı gibi birbirinden ayrılmayan Muhammed-Ali’nin nurunun bileşimi olduğunu kabul ederler. Buna göre, nübüvvet vasfının tezahürü olarak “Hz. Muhammed”i her kemâlin başlangıcı, her güzel hasletin menşei” olarak gören anlayış, Hz. Ali’yi de kapsayacak şekilde genişletilmektedir. Yani, velâyet vasfının nübüvvetin devamı gibi anlaşıldığı tasavvufî düşüncenin yansımalarıyla, velâyet sahibi Hz. Ali, Hz. Muhammed’e nispet edilen vasıfları (nübüvvet hariç) kendisinde taşıyan ve onun devamlılığını sağlayan parçadır. Bu itibarla, ikisi birbirinden ayrılmaz ve birlikte zikredilir. Nur-u Muhammedî olgusu sadece manevî bir olgu değildir; Hz. Âdem’den itibaren bütün peygamberlerde tezahür ederek Hz. Muhammed’in şahsında tecessüd eder; yani cisimleşir. Alevî gelenekte bu durum, Hz. Peygamber’e isnat edilen ‘Ali benden bir parçadır.’, ‘Ben ve Ali bir nurdanız.’, ‘Etin etimdir, kanın kanımdır, cismin cismimdir.’ gibi sözlerle Hz. Ali’yi de içine alan bir tezahür süreciyle benimsenir (Sarıkaya, 2004: 267). Bu bağlamda Muhammed-Ali bir bütün olarak değerlendirilir ve birbirinden ayrı olarak kullanılmaz.

Çün lahma ke lahmi buyurdu Ahmet

Neslim bakidir taa ruzu kıyamet

Sahibi mürüvvet şefî ümmet

Birisi Muhammed biri Ali’dir (Erdem, 2006: 51).

Hz. Ali sevgisi Alevî ve Bektaşîlerin inançsal boyutunun temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Dertli Divani pek çok şiirinde bu noktaya dikkat çekmektedir. Divani’nin düşünce dünyasında Hz Ali sevgisi olmayan şeytandan daha kötü bir mertebededir.

Bir günahkâr kuldur Dertli Divani

Merdan-ı Ali’dir mürüvvet kanı.

Halk edip de salmış bu şirin canı

Kelam-ı kudreti sarf edip geldik.

Bu sevginin gönüllerdeki yeri, şiirlerinde netleştirilmek amacıyla farklı kavramlarla birlikte verilmiştir. Buna göre Hz. Muhammed ve Hz. Ali, Allah'ın bin bir isminden biridir. Bu kavramların zatını ve sıfatını birbirinden ayrı değerlendirmek mümkün değildir. Âlemi bilinmek için yaratan Allah; Hz. Muhammed ve Hz. Ali ile tamamlanmaktadır. Bu düşüncenin bir gereği olarak Hz. Ali, tıpkı Hz. Muhammed gibi “pir/önder” olarak görülür.

Güzel Hakk'ın bin bir ismi bu anla

Birisi Muhammed biri Ali'dir,

Küntü kenzullah⁴⁷ da var olan imla

Birisi Muhammed biri Ali'dir (Erdem, 2006: 51).

Hz. Muhammed ve Hz. Ali hem bu dünya hem de manevi dünyanın padişahları olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada hem secdegâh hem de kiblegâhı olarak nitelenmektedirler.

Dertli Divanî'nin hem penahgahı

Hemi secdegahı hem kiblegahı.

Dü cihan mülkünün hem padişahı

Birisi Muhammed biri Ali'dir (Erdem, 2006: 51).

Hz. Muhammed ve Hz. Ali sevgisi onun duaz-ı imam⁵ olarak başlıkladığı Alevi ve Bektaşî cemlerinde ibadetin bir parçası olarak icra edilen şiirlerine de yansımıştır. Aşık Dertli Divanî'ye göre her Alevi ve Bektaşî'nin Muhammed ve Ali'ye bağlılıkları esas ve değişmez bir kuraldır. Bu nedenle şiirlerini bu bağlılığı ifade etmekle başlayıp boyutlandırmaktadır.

Eğer bizden sual sormak istersen

Muhammed-Ali'ye bağlı özümüz

Hidayet nurunu görmek istersen

Hasan Mücteba'ya bağlı özümüz (Erdem, 2006: 39).

Alevi ve Bektaşî inancını ise Muhammed Ali kavramları ile özdeş biçimde tanımlayarak değişmez bir ilke halinde devam ettirmektedir. Bununla birlikte Hz. Ali mertlerin şahı olarak isimlendirilmektedir. Şah-ı Merdan, kelime anlamıyla, ‘mertlerin şahı anlamına gelmekte ve mürüvvet ifadesiyle de mükemmel insanı temsil ettiği belirtilmektedir.

Muhammed Ali Nurundur

Bektaş-ı Veli Sırrındır

Bu senin gizli varındır.

Gördük didarı cemalin (Erdem, 2006: 41).

Hak ve hakikat anlayışı Hz. Muhammed ile başlamaktadır. Gerçekleri konuşmak için Hz. Muhammedin nübüvvetine iman esastır. Ancak ona imanla gerçeklerden konuşabilmek mümkündür. İslâm inancında Şit'in hayatının Mekke ve çevresinde geçtiğine, Habil'in çocuğu olmadığı ve Kabil'inkiler de Tufan'da kaybolduğu için İnsanoğlunun soyunun tekrar ondan türediğine inanılır. (Taberî,(1965) I, 162-163). Nasıl ki İnsanoğlu Şit peygamber ile insanlık yeniden çoğaldıysa; gerçek de Hz. Muhammed ile var olmaktadır.

Gel bire Dertli Divanı

Gerçek ol ki gerçek konuş

Gerçeğin hulku Muhammed

Şit'dendir mayası kardaş (Erdem, 2006: 49).

Hz. Ali'ye atfedilen nokta bahsi tasavvufun en önemli bahisleri arasında yer alır. Noktaya ulaşan hakikat ve marifet sırlarına ulaşmış ve arifibillah vasfı kazanmış olur. Nokta ilmi, ledûn ilmi dediğimiz Allah'ın katından (indinden) ihsan olunan ilimle yakın ilişkilidir. Noktaya ulaşan ilmi Hak'tan alır. Hz. Ali, Alevi ve Bektaşî inancında “ nokta “ olarak sembolize edilmektedir. Zira Hz. Ali şöyle buyurmuştur: “İlahî kitapların sırrı Kur'an'da, Kur'an sırrı ve özeti Fatiha'da, Fatiha'nın sırrı ve özeti Besmelede, Besmelenin sırrı ve özeti “Ba” harfinde, onunda sırrı, özeti altındaki noktadadır. O noktada Benim.”⁶ Şair sufiyane bir tabirle Hz. Ali'nin tasavvuf içerisindeki makamını göstermek için ona atfedilen sembollerden birini tercih etmiştir. Böylelikle Âşık Dertli Divanı; Alevi ve Bektaşîliğin temel inanç basamağı olan Hz. Ali'yi hem zahiri hem de batını yönden idrak etmenin önemini vurgulamıştır.

Hazine-i dil-in esrar-ı yekta

Dest-i derunumuz daman-ı Hak'ta

Hanenizde mihman be 'deki nokta

Çuş edip çağlayan bahrin gölüyüz (Erdem, 2006: 36).

3.3. Ehlibeyt ve On İki İmam Sevgisi

Kur'an'da ehlibeyt terkibi, üç yerde geçmektedir. Bunların birinde Hz. İbrahim'in,⁷ birinde Hz. Musa'nın,⁸ birinde de Hz. Peygamber'in ev halkına işaret edilmiştir. Hz. Peygamber'in ehlibeytini gösteren âyet meali şöyledir: “Evlerinizde

oturun, eski cahiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı kılın, zekâtı verin, Allah’a ve Resul’üne itaat edin. Ey ehlibeyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”⁹

Âşık, ehlibeyt kültür ve düşüncesini yansıtan pek çok konu ve kavramı şiirlerinde ele almaktadır. Şiirlerde dikkat çeken hususlardan biri, şairin ehlibeytin kulu olmakla övünmesi ve “hakikat pirleri” olarak tanımladığı ehlibeytin yolundan asla dönmeyeceğini ifade etmesidir.

Evladı Ali’ye secde

Kılmayan misli Şeytan’dır

Onu bu girdaba atan

Hava vü havasa kardaş (Erdem 2006: 48).

Dertli Divani, yazdığı duaz-ı imamlarda karakteristik bir özellik olarak inancını dayandırdığı ehlibeyt ve on iki imam sevgisini ele almıştır. Onun şiirlerinde Alevi ve Bektaşî inancının temel düsturlarından olan tevella¹⁰ ve teberra¹¹ ayrılmaz bir bütün olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki aynı dörtlüğün ilk iki mısrası teberra diğer iki mısrası ise tevella ile ilişkilendirilmiştir.

Neler etti Şimir Mervan-ı İain

Ehli beyt’e zulüm eyledi hain

Kerbela’da şehit oldu Hüseyin

İmam-ı Zeynel’e bağla özümüz (Erdem 2006: 39).

Tevella ve teberra inançsal olarak bir bütünü tamamlamaktadır. Âşık bu birlikteliği farklı anlatım şekilleriyle tekrar ederek ifade etmektedir:

Münafıktır Ehli Beyt’e zulmeden

Set hazeren lanet okuruz dilden

İnanıp sevmişiz can-ı gönülden

Musa-yı Kazım’a bağlı, özümüz (Erdem 2006: 39).

On İki İmam, Alevilere göre dini korumak ve hükümlerini yerine getirmek için Hz. Peygamber’e halife ve vâris olduklarına inanılan on iki kişidir. Aşığın yazdığı şiirlerde, bazı imamlar için ayrı ve hepsi için de ortak olmak üzere birçok şiirde on iki imam’dan bahsedilmiştir. Şiirlerde on iki imam sevgisini canının ve yaşamdaki tüm maddi değerlerinin önüne koyduğunu “serimden geçtim” ifadesiyle ortaya koymaktadır. Aşığa göre aşk meyinden içip ak ile karayı seçmeye başlayanlar; on iki imam aşkı içinde canlarından vaz geçer zira aşk meyî onlara gerçeği görme kudreti vermektedir.

Sundular da aşkın meyinden içtim

Ol demde ak ile kara'yı seçtim

On iki imam aşkına serimden geçtim

Ene'l-Hak Mansur'un gün bu darım var (Erdem, 2006: 25).

Tasavvuf, Cüneyd-i Bağdadi'ye göre; "Hakk'ın seni senden gidermesi ve kendisiyle ihya etmesidir." Tasavvuf, mâsiva ile alâkayı keserek, Cenâb-ı Hak ile beraber olmaktır. Mâsiva ile alâkayı kesmek demek, Hak'tan gayrı olan her şeyi terk etmek demektir (İz, 1995: 63). Aşkî tasavvuf tarihinde ilk defa ıstırap ve elem olarak tanımlayan Hallâc Mansûr'a göre sevgi, ezeli bir sıfat ve yardımdır. Bu olmasaydı insan ne imanı ne de Kur'an'ı tanıyabilirdi. O, ilahi aşkı pervane ve mum ışığı metaforuyla anlatır. Ona göre pervane aşığı, mum ışığı hakikatin ilmini, sıcaklığı hakikatin hakikatini, alevin içine dalmaksa hakikatin hakkını sembolize etmektedir. Bir diğer deyişle pervanenin ışığı görmesi "İlme'l- yakın", ışığın hararetini hissetmesi kendisini ateşin içine atıp yanıp kül olması "Hakka'l-yakin"dir. Aşkın en son merhalesi olan bu hali anlayıp kavramak zordur. Hallâc aşk kavramına ilk defa kanı karıştıran sufüdür. İlahi aşk yolunda benliğinden geçip "Ene'l-Hakk" dediği için idam edilirken elleri kesildiği zaman âşıkların rengi olduğu gerekçesiyle yüzünü kana bulamış, kollarına kan sürerek abdestini tamamladığını söylemiştir. "Bu ne biçim abdest?" diye sebebi sorulunca, 'Aşk ile iki rekât namazın abdesti kanla alınmazsa sahih olmaz' cevabını vermiştir. Ona göre bu hareket, aşktaki samimiyetin ve doğruluğun göstergesidir (Bardakçı, 2005: 126–127). Âşık bu bağlamda her gönlün Mansur'un darına ererek gerçek aşkla buluşması gerekliliğini bildirmektedir. Yine Hak sırrını açıkça söylememe gerekliliğini vurgulamaktadır. İlk ve son mısra arasında Hallac-ı Mansur'u ifade etmesi bakımından birliktelik kurulmuştur. Bununla birlikte Alevi ve Bektaşî inancında önemli bir yeri olan "Mansur darının " taşıdığı anlama dikkat çekmiştir.

Sakin ol Hak sırrın farş eyleme ki

Özüne hırs nefsi baş eyleme ki

Kem elinden bade nûş eyleme ki

Eresin Mansur'un darına gönül (Erdem, 2006: 24).

Âşığın şiiirlerinde tasavvuftaki devir öğretisi yer bulmaktadır. Anasır-ı erba'a ve devir anlayışının Dertli Divani'nin pek çok şiiirinde işlendiğini görmekteyiz. Devir öğretisine göre 'âlem-i gayb'dan, 'âlem-i şuhud'a inen varlık, önce cemâd (cansızlar), sonra nebât (bitkiler), sonra hayvan, en sonra da insan suretinde tecelli eder. Öyleyse insanın cesedi bu surete bürünmeden önce, 'âlemde dağınık bir halde

idi.’ Onlardan önce de, dört unsurda (anasır-ı erba’a), toprak, hava, su ve ateşte ve dört tabiatta (soğukluk, sıcaklık, yaşlık, kuruluk) idi. Bu dört unsur ve dört tabiat ise göklerin dönmesinden meydana gelmektedir. İnsan bütün bu evrelerden geçtikten, insan mertebesine yükseldikten sonra, ‘asıl hakikatinden haberdar olmak ve aslına dönmek’ gereksinimi duyar. Ondan sonra da derece derece yükselerek, Hakka ulaşır (Yavuz, 1987: 108).

Dertli Divani’yiz meydan içinde

Dört nesneden¹² gezer devran içinde

Bezm-i erenlerde irfan içinde

Muhabetin coşkun akan seliyiz (Erdem, 2006: 27).

3.4. Hacı Bektaş Veli ve Diğer Yol Büyükleri

Dertli Divani Alevi ve Bektaşî geleneği içinde yaşamış biri olarak tarikat adabına haiz bir kimsedir. Bu neden şiiirlerinde yol büyüklerine ve Serçeşme olarak nitelendirdiği Hacı Bektaş Veli’ye büyük bir bağlılık duymakta ve aidiyet hissetmektedir. Âşık Dertli Divani’nin şiiirlerinde yol büyükleri olarak nitelediği birçok ismin yer aldığı görülmektedir. Hacı Bektaş Veli, Kızıldeli Sultan, Yunus Emre, Kalender Çelebi, Seyyid Feyzullah, Fazullah Hurufi ve Hallacı Mansur sıklıkla zikrettiği isimler arasındadır.

Fazlullah’tan dersin alan özünü تنها kıldı

Âşık-ı sadık olanlar tevhid-i Hakk’a daldı

Bir dilbere meyleydim aklımı baştan aldı

Sert esen binbir bad ile Mansur-u dar olamaz (Erdem, 2006: 22).

Âşık Dertli Divaninin şiiirlerinde özellikle vurguladığı noktalardan biri “Serçeşme” olarak tanımladığı Hacı Bektaş Veli evlatlarına olan bağlılığıdır. Pek çok şiiirinde serçeşmeye, Hünkâr evlatlarına bağlılığını dile getirmiştir. Bir şiiirinde bu düşünceyi şu şekilde belirtmektedir. ‘Cihanın ahiri hem de evveli, Evlad-ı Hünkâr’a bağlı özümüz’ (Erdem, 2006: 40). Seyyid Feyzullah ve Muhammed Feyzullah bu bağlılığı dile getirmek için zikrettiği isimlerdendir.

Der Dertli Divanî sözün tamamı

Kalmada, gönlümün zerrece gamı

Bu devri zamanın kutbü imamı

Seyyit Feyzullah’a bağlı özümüz. (Erdem, 2006: 40).

Âşık, inançsal olarak önem verdiği Hacı Bektaş Veli dergâhının bilinmesi gerektiğini bildirmektedir. Âşık, hem cem ayinlerindeki dedelik hem de zakirlik

hizmetlerini serçeşmeye bağlı olarak yürütmektedir. Âşığın gelenek içerisinde mahlas alması da serçeşme olarak ifade ettiği yol büyükleri vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Dertli Divani mahlasını nasıl anlattığını şu şekilde anlatmaktadır:

‘Bir âşığa mahlas; ya yöredeki büyük bir âşıktan veya gönül bağımızın olduğu Pir Hacı Bektaş Veli evlatlarından âşıklarla, ozanlarla ilgilenen en büyük efendi dede tarafından verilir. Bana mahlasımı iki büyük efendi dede vermiştir. 1978 yılının şubat ayında Emrullah Efendi ‘Dertli’ mahlasını verdi. 7 Mayıs 1978 yılında ise Bektaş Efendi ‘Divani’ mahlasını vermiştir’ (Erdem, 2010: 224). Âşık bundan sonraki tüm eserlerinde ‘Dertli Divani’ mahlasını kullanmıştır. Âşık Dertli Divani Hacı Bektaş Veli dergâhında hizmetleri yürüten Muhammed Feyzullah’ı da kendi piri olarak tanımlanmaktadır.

Arif ol mananın bil iç yüzünü

Anla Dertli Divani'nin sözünü

Tanımalı serçeşmenin gözünü

Muhammed Feyzullah Kutbu pirim var (Erdem, 2006: 25).

Piri Sani (ikinci pir) olarak tanımlanan Balım Sultan’ı ve Alevi ve Bektaşî inancında önemli bir yere sahip olan Kızıl Deli; Kalender Çelebi, Hünkâr Hacı Bektaş Veli ile beraber dillendirilmektedir.

Güzelse Muhammed Ali güzeldir

Hünkâr Hacı Bektaş Veli güzeldir

Balım Sultan Kızıl Deli güzeldir

Nihayet cümlesi oldu bir güzel (Erdem, 2006: 35).

Kalender Çelebi¹³, Şah Kızıl Deli¹⁴

Sıtk ile severiz demişiz belî

Cihanın ahiri hem de evveli

Evlad-ı Hünkâr’a bağlı özümüz (Erdem, 2006: 40).

Âşık Dertli Divani, kendisini düşünsel ve edebi yönden etkileyen özellikle iki isim üzerinde durmaktadır: Yunus Emre ve Pir Sultan Abdal. Pir Sultan Abdal’ın tek başına da kalsa, yiğitçe mertçe doğru bildiklerinden taviz vermeden zorluklara göğüs germesi, ezilen halkın yanında olmasının adeta iliklerine kadar işlediğini belirtmektedir. Yunus Emre’nin canlı ve cansız varlıklara karşı duymuş olduğu sevgi, ırk din dil gözetmeksizin yaklaşımı beni derinden etkilemiştir” (Erdem, 2010: 216).

Bektaş Veli 'ye yüzünü süren

Taptuk dergâhından hizmetin gören

Dört kapı kırk makam sırrına eren

Gerçek âşık gerçek er Yunus Emre (Erdem, 2006: 43).

4. Sonuç

Âşık Dertli Divani'nin dini içerikle yazmış olduğu şiirlerde Tanrı ve eşya düşüncesi, vahdet-i vücud anlayışıyla yorumlanarak ele alınmaktadır. Âşığa göre bu dünyada öğrenilmesi gereken en temel bilgi, âlemin ve eşyanın birliği fikridir. Âşık bu fikri, mananın iç yüzü olarak ifade etmektedir. Bu bir sırdır ve insan-ı kâmil olma yolunda bu sırda ulaşmak inancın en temel noktasıdır. Dertli Divani'ye göre tasavvufta insan-ı kâmil olmanın yolu dört kapı, kırk makamdan geçer. Son kapı olan hakikat'in son makamı fenafillah'tır ve varlık içinde eriyip yok olmak demektir. Tasavvuf terminolojisinde buna "vahdet-i vücud" denir. Âşık bu makamı Hak ile Hak olma, Hallac-ı Mansur'un ve Seyyid Nesimi'nin 'Ene'l Hak' dediği makam olarak ifade edilmiştir.

Şiirlerde kullanılan ayet, hadis, Alevi ve Bektaş inancına ait bâtını ve tasavvufi terminoloji, âşığın şiirlerinin ana motiflerini oluşturmaktadır. Âşık, bu motifler yoluyla bağlı olduğu inanç sisteminin temel değerlerini ortaya koymuş ve açıklamıştır. Ba-i nokta, ene'l Hak, küntü kenzullah, lahme ke lahmi, nakz-ı ahd, sırat-el müstakiym şiirlerinde en çok kullandığı kavramlar arasındadır.

Dertli Divani'nin şiirlerinde tasavvufta önemli bir yere haiz olan "Nur-u Muhammediyye" anlayışının yansıması görülmektedir. Âşık, şiirlerinde Aleviler için sır hükmünde olan ve çoğu kere sembollerle dile getirilen "Ali sırrı"nı işlemektedir. Ali sırrı, tasavvufta önemli bir yere haiz olan "Nur-u Muhammediyye" anlayışının Alevilik içinde anlam kazanan biçimidir. Alevilikte Allah'tan ilk tecelli eden şeyin Muhammed-Ali'nin nuru olduğu düşüncesinden hareketle şiirlerde Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali birlikte yer almıştır. Nur-u Muhammedî'nin bir elmanın iki yarısı gibi birbirinden ayrılmayan Muhammed-Ali'nin nurunun bileşimi olduğunu kabul edilmiştir. Bu bağlamda Allah Muhammed ve Ali aynı nurun ifadeleridir.

Âşık Dertli Divani, kendisinden önceki devirlerde yaşamış veya çağdaşı olan birçok Alevi ve Bektaşî şair gibi inanç sistemi tarafından kutsal ve ulu kabul edilen "Hz. Muhammed, Hz. Ali, On İki İmam, Hacı Bektaş Veli, Balım Sultan" vb. gibi birçok inanç önderinden şiirlerinde sevgi ile söz etmiş ve manevi bağlılığını belirtmiştir. Şiirlerinde Hz Ali ve Hacı Bektaş Veli isimlerinin daha yoğun bir biçimde kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bununla birlikte Hz. Muhammed ve on iki imam sevgisi duaz- imamlarda yer bulmaktadır.

Anadolu erenlerini kendine örnek alan Dertli Divani, Alevi ve Bektaşî öğretisini şiirlerinde didaktik bir tarzla ele almaktadır. Bu öğretici (didaktik) tarzın benimsenmesinde Alevi ve Bektaşî inanç sistemindeki âşıklık işlevinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu inanç sisteminde âşıklar, kendilerinde ilahi sırları ifade etme ve açıklama görevleri üstlenmişlerdir. Öyle ki kullandıkları müzik aleti, inanç sistemi içerisinde “Telli Kur’an” olarak adlandırılmıştır. Âşıklar şiirlerde kullandıkları müzik aleti ile birlikte çeşitli sırlar ifşa etmekte ve Kur’an’ın bir şekilde batını yorumlarını hedef kitleye aktarmaya çalışmışlardır. Dertli Divani’de inanç sistemi içerisinde Kur’an’ı ve ilahi sırları şiirlerinde anlatmış ve açıklamıştır.

Şiirlerinde sıklıkla “Serçeşme” olarak ifade ettiği Hacı Bektaş Veli evlatlarına olan bağlılığını dile getirmektedir. Âşık hem cem ayinlerindeki dedelik hem de zakirlik hizmetlerine esas bilgi ve uygulamaları ‘serçeşme’ olarak ifade ettiği kaynaktan edinmiştir. Tüm tasavvufî eğitimi, terbiyesi ve uygulamaları bu kaynak yoluyla gerçekleşmiştir. Cem ayinlerinde üstlendiği dedelik görevi ve zakirlik hizmeti serçeşme’den aldığı tasavvufî terbiye ve yetki neticesinde olgunlaşmıştır. Âşığın gelenek içerisinde mahlas alması da serçeşme olarak ifade ettiği yol büyükleri yoluyla gerçekleşmiştir.

Âşık Dertli Divani’nin yazmış olduğu şiirlerde görülen Alevi ve Bektaşî inanç anlayışı, İslam’ın temel inançsal değerleri ile örtüşmekte ve İslam’ın temel kaynaklarını referans almaktadır. Şiirlerinde ayetler hadisler ve İslam inancında kutsal kabul edilen şahıslar sevgi, saygı ve inançsal bir bağlılıkla işlenmektedir. Bu kavramların oluşturduğu değerler sistemi dışındaki uygulama ve düşünüş biçimini ise “gayrı yola sapma” ve sırat-ı müstakim’den (dosdoğru yol) dönme olarak ifade etmektedir.

Sonnotlar

¹ Tasavvufta da ilk sufiler Hak kelimesini Allah anlamında kullanarak “Hak Allah’tır” demişlerdir. Hak kelimesi bazen “şahid-i Hak, aynü’l Hak ve hakku’l Hak” şeklinde de kullanılmaktadır. İlme’l yakın ve ayne’l yakinden sonra gelen hakka’l-yakın mertebesi kulun her yönden en üst seviyede Hak’ta fani olması anlamına gelir. İlme’l yakın şeraitin zahiridir; ayne’l yakın şeriatla ihlâş olmak, hakka’l yakın ise onda fani olmaktır. Sufiler “Zahirde halk ile batında Hak ile bulunmalı” veya “Veli Hak’tan alır, halka verir” dedikleri zaman Hak ile Allah’ı kastetmektedirler. Demirci, M.(1997).

² İslam dininde kader olarak isimlendirilen, geçmiş ve gelecek tüm olaylar ve varlıklar Allah katında bulunan Levh-i Mahfuz’da yazılı bulunmaktadır. Olmuş ve olacak her şeyin yazılı olduğu kitap anlamındadır.

³ Anlaşmayı bozma, muâhede hükümlerini bozma. Verilen sözde durmama. www.luggat.com

⁴ Küntü Kenzen Mahfiyyen Fehalaktü’l Halka Liya’rifünü.” Anlamı: “Ben Bir Gizli Hazine İdim, Görülmek, Bilinmek İstedim, Bu Yüzden Âlemi Yaratım.”

⁵ Farsça on iki anlamına gelir. Alevilerle Bektaşîlerde, On İki İmam’ı öven nefeslere “Düvazdeh İmam”, yahut kısaca “Düvazdeh” denir. Daha çok koşma tarzında söylenir. Düvazlarda ehl-i beytten söz edilir, On İki İmam’ın başlarından geçenlere ve çeşitli özelliklerine yer verilir ve onlardan yardım istenir (Kaya, 2017: 280; Gölpınarlı, 2004: 102; Gölpınarlı, 1963:45).

⁶ Nokta Serhi - Nuru’l-Arabi Külliyyati 5.Cilt; Risale-i Noktatü’l-Beyan [Seyyid Muhammed Nûrul-Arabi]

⁷ El-Hud, 11/73

⁸ El-Kasas, 28/12.

⁹ El-Ahzâb, 33/33.

¹⁰ Ehlibeyti, Hz. Ali'yi ve soyunu sevme, onlara uyma, onlardan yardım ve şefaata bekleme.

¹¹ Ehlibeyte kötülük ve haksızlık edenleri sevmeme, düşman bilme

¹² İslam felsefesinde anasır-ı erbaa (dört unsur) olarak bilinen terim, “dört unsur” anlamına gelir. Terimi oluşturan kelimelerden ilki, “asıl, kök, ırk, cins, asalet, soy” manalarına gelen unsur kelimesinin çoğuludur. İslam felsefesinde anasır-ı erbaa yerine ümmühat-ı erbaa, ustukussat-ı erbaa, erkân-ı erbaa, tabai-i erbaa, ümmühat-ı süfliye, usul, mebadi ve kavabis gibi terimler de kullanılmıştır (Çankı, 1954: 675; Hançerlioğlu, 1973: 192; Karlığa, 1991: 149).

¹³ Hacı Bektaş-ı Veli'den sonra gelen büyük Bektaşî şeyhi Balım Sultan'ın oğludur. Anadolu'da Safevîler'in desteğiyle çıkarılan isyanların en önemlilerinden birinin liderliğini üstlenen Kalender'in Hacı Bektaş ocağı şeyhi olması dışında hayatı hakkında bilgi mevcut değildir. (Kalender Şah, İslam ansiklopedisi, Erişim tarihi 12.05.2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalender-sah>).

¹⁴ Kızıldeli, Kızıl Veli, Kızıl Divane adlarıyla da bilinen Seyyid Ali Sultan XVI.-XV. asırlar arasında yaşamış ve Bektaşî geleneğinin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. “Kızıldeli maddesi”. Erişim tarihi: 05.05.2020. [<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/seyyid-ali-sultan-kizil-deli>].

Kaynakça

- Aça, Mehmet. (2013). Halk Edebiyatında Tür ve Şekil, Ed. M. Öcal Oğuz, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ayan, Hüseyin (1990). *Seyyid Nesimi, Nesimi Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Albayrak, Nurettin. (1991). “*Âşık*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C. 3, İstanbul: TDV Yayınları, s.547.
- Artun, Erman (2009). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. İstanbul: Kitâbevi Yayınları.
- Bardakçı, Mehmet Necmettin (2005). *Sosyo Kültürel Hayatta Tasavvuf*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Bayrı, Halid. (1959). *Virani, Âşık Virani Divanı*, İstanbul: Maarif Kitaphanesi.
- Boratav, Pertev Naili. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Cohen Louis, Manion Lawrence and Morrison Keith. (2007). *Research Methods In Education*. New York, Ny: Routledge.
- Çankı, Mustafa Namık (1954), *Büyük Felsefe Lugati*, C. 1, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Demirhan, Ahmet. (2004). *Heidegger ve Din*. İstanbul: Gelenek Yayınları.
- Erdem, Cem (2010). Alevilik Geleneğinde Bir Âşık: Dertli Divanı, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 56 (2), 211-226.
- .(2010). Bektaşilik Öğretisinde Terim ve Kavramlar, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 55, 437-470.
- .(2006). ‘Âşık Dertli Divanı'nın Hayatı, Sanatı ve Edebi Kişiliği’, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara.
- Demirci, Mehmet (1997). “*Hak*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. XV, İstanbul, TDV Yayınları, s. 151.

- Gölpınarlı, Abdülbaki (2004). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- (1985). *100 Soruda Tasavvuf*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- (1963). *Alevi Bektaşî Nefesleri*. İstanbul: Yükselen Matbaası.
- Günay, Umay (2005). *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüyâ Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hançerlioğlu, Orhan (1973). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İz, Mahir (1995). *Tasavvuf*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kantarı, Hasan (1977). *Doğu Anadolu'da Âşık Edebiyatının Esasları*, Ankara: Demet Matbaası.
- Karadayı, Osman Nuri (2017). *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Tasavvufî Neş'enin Âşık Tavrına Yansıması*, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 43 – 64.
- Karlığa, Bekir (1991). "Anasır-I Erbaa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul, s. 149-151.
- Kaya, Doğan (2017). "Sıdkî Baba'nın Şiirlerinde Şekiller ve Türler". *Yeniceli Âşık Sıdkî Baba ve Popülerlik Çerçevesinde Kültür-Sanat Sempozyumu Bildirileri*, Mersin.
- (2010). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, Mehmet Fuad. (2004). *Saz Şairleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- (2012). *Edebiyat Araştırmaları -1*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Levend, Ağâh Sırrı (1984). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt – I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özarıslan, Metin (2016). *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği İçinde Kadın Âşıklar Üzerine Bazı Düşünceler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Sarıkaya, Saffet. (2004). *Şah İsmail Hatayi'nin Şiirlerinde Hz. Ali*, *Şah İsmail Hatayi*, haz. Gülağ Öz, Ankara: Hüseyin Gazi Kültür ve Sanat Vakfı, 264-276.
- Seyyid Muhammed Nurul-Arabi (2018). *Nokta Şerhi– Nuru'l-Arabi Külliyyati*, Cilt 5, Risale-i Noktatü'l-Beyan, İstanbul: H Yayınları.
- Tavşancıl, Ezel ve Aslan, Esra (2001). *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Yakar, Sümeyra. (2011). "Alevilikte Hak, Muhammed, Ali İnanıcı." *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yavuz, Hilmi (1987). *Â. Hâlet Çelebi'nin, "Semâ-ı Mevlânâ" Şiirini Yeniden Okuma Denemesi*, *Yazın Üzerine*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Yıldırım, Rıza (2018). *Geleneksel Alevilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.

